

Martin Stöhr

A totális háborúk előfeltétele: a szolgálalkúság

Amikor Martin Niemöller 1959-ben, Kasselben elmondott beszédében arra hívta fel a szülők és a hadkötelesek figyelmét, hogy a katonai képzés „a hivatásos bűnözők magasiskolája”, felfogását nem csupán a Biblia békeetikájával alapozta meg, hanem két, tapasztalatilag igazolható érveléssel is. Indoklásának csak cselekvésre ösztönző biztatásként van értelme; ha nem válik az élők értelmes tevékenységévé, akkor már csak halottak számára lesz képes alátámasztani a totális rombolás értelmetlenségét.

Egyrészt azt mondja, hogy a modern tömegpusztító eszközök – s azóta ezek közé tartoznak a taposóaknák és a kézi fegyverek is – képesek arra, hogy teljesen kioltásuk az életet a Földön, és visszaállítsák a teremtés előtti káosz állapotát. Ezzel végérvényesen eljátszanánk azt a megbízást, hogy Isten akarata szerint alakítsuk a Földet és az emberiség történelmét. Az igazságosság és a béke ellentéte diadalmaskodna. Az emberek – akik mind-mind egyedülállóan drága képmásai Istennek – elveszítenék méltóságukat: egyesek a megsemmisítés tetteiként és nézőiként, mások annak áldozataiként.

Másrészt azt állítja, hogy az I. világháború óta – amelyben lelkes, nemzeti öntudatú tisztként még maga is részt vett – minden háború „totálissá” vált, „azaz minden eszköz helyénvaló, üsd, ahol ered. Minden olyan eszközt alkalmazni lehet, amelynek segítségével elbánhatunk ellenfelünkkel.” Franz Josef Strauß hiába panaszkolta be Niemöllert, a bíróság nem volt szolgálalkú. Őszintén sajnálhatjuk, hogy Niemöllernek az utóbbi években még inkább igaza lett, mint volt akkoriban. 1945 óta 150 háború folyt. Nem totalitárius rendszerek is képesek totális háborúkat vívni, eltérni, támogatni és elveszíteni; olyan keserű felismerés ez, amelyre Nagy-Britannia Falkland-szigeteki háborúja, az USA vietnami háborúja, s mindkettőjük iraki háborúja nyújt példát.

Ha megfigyeljük az iraki háború két pártját, felvetődik néhány kérdés és feladat. Gondatlanság lenne ezeket elfojtani a társadalomban és az egyházban, különösen azonban a béke-mozgalom nagy részében, ugyanis a háborúval szembeni fellépésnek,

munkának és tiltakozásnak mindig a háború előtt kell megtörténnie. Különben túl sok tehetetlenségi élményt fogunk szerezni és belsővé tenni a háború során, a háború után pedig megdő majd annak vágya, hogy a magán-szférába meneküljünk.

I.

Az 1980–1988-as, első Öböl-háború után, amikor is a Kelet és Nyugat által állig felfegyverzett Irán és Irak 2-2 millió polgárt gyilkolt le a másik oldalon, többnyire civileket, amikor Donald Rumsfeld az akkor még „jó fiúval”, Szaddám Huszeinnel nagy kézrázások közepette fényképezte magát, amikor a Német Szövetségi Köztársaság vegyszerekkel és biotechnológiával látta el Szaddám Huszeint (Izrael és a kurdok ellen) – a **békemozgalom** túlságosan is nyugton volt. Bizonyos részei nem voltak elég elemzőek és nyitottak ahhoz, hogy – túl annak a hideg háborúnak a frontál-lásain, amelynek leküzdéséért nem minden siker nélkül küzdöttek – észrevegyék az új vagy eljövendő erők szakszámait, és kialakítsák a hosszú távú cselekvés stratégiáját. Túlságosan ráhagyták a szakértőkre, hogy kritikusán megfigyeljék azokat a háborúkat, illetve tiltakozzanak ellenük, amelyeket akkoriban az USA (Afrikában és Latin-Amerikában) és a Szovjetunió (például Afganisztán lerohanásával) vívott vagy vívatott.

Az 1990–1991-es, második Öböl-háború idején hatásos méretekben és aktívan jelent meg a béke-mozgalom az utcákon, az iskolákban és az egyetemeken, de éppoly hamar szerte is foszlott a peremeken, amilyen gyorsan létrejött. Ez azt a kérdést veti fel, milyen méretekben volt esetleg félelemből fakadó mozgalmak, nevezetesen abból az aggodalomból, hogy a háború elérheti a tiltakozók saját országait, és veszélyeztetheti a tiltakozók saját életét és kedvelt életstílusát.

Most ugyan aktívan és szívósan dolgozunk demonstrációkkal és békeimádságokkal, segélyprogramokkal és felvilágosító munkával, de vajon eléggé együttműködően és szakszerűen-e? A totális háború 20. századának nem szabad modernizálódott és hódító módon folytatódnia a 21. században. Vajon ugyanolyan magas szinten folytatódik-e az ellenségké-

pek gyártása, mint ahogy jelenleg látszik? Vagy jobb esély van arra, hogy a közeli jövőben megvalósul a meglévő, de fejletlen nemzetközi jog, az emberi jogok és a globális igazságosság? Vajon sikerül-e a nagyiparnak, a hadseregnek, a Világbanknak és a Nemzetközi Valutaalapnak, valamint az öt ún. nagyhatalomnak eltávolítania azokat a láthatatlan, de hatékony táblákat, amelyeken ez a felirat áll: „Önök elhagyták a demokratikus szektort!”? Megerősödik-e annyira az ENSZ és a regionális összefogások (Európai Unió, Afrikai Unió stb.), hogy szankcionáló lehetőségekhez jutnak a nemzetközi terrorral, az egyeduralomra törő államokkal és mindenekelőtt az uralkodó gazdasági hatalmakkal szemben? Aki védelmébe veszi az iraki háborút, annak választ kell adnia arra a kérdésre, hogyan kell kiküszöbölni a 30–40 hasonló kaliberű diktatúrát, s azok mi-féle segítséggel jöttek létre. Minek az irányadó esete Irak? Nagyhatalmak nem tölthetnek be rendőri funkciót, sem az USA világszerte, sem Kína Tibetben, vagy Oroszország Cseccsenföldön.

A sokszor következmények nélkül emlegetett, mert még nem demokratikusan szervezett „nemzetközi népközösséget” korrupt kormányok gyakran megosztják, illetve részben megvásárolják az „Oszd meg, és uralkodj!” elve alapján. „Az emberiség elleni bűncselekmény” vagy a „nemzetközi terrorizmus” meghatározását nem szabad csupán a tettesekre hagyni. Pontosabban kell tisztázni, majd rögzíteni a nemzetközi jogi normákat, túl azon, amit az ENSZ-charta és az ENSZ emberi jogi szerződésai tartalmaznak. Mindent megelőző elsőbbségre van annak a kérdésnek, hogyan küszöbölhető ki a konfliktusforrások közül az a tényleges terror, amely a munkanélküliség, az írástudatlanság, az éhezés és a járványok révén napon-ta emberek millióinak életét oltja ki, vagy embervoltukban károsítja meg őket. Különösen is érinti a kihívás azokat, akik keresztyéneknek, „krisztusiaknak”, vagyis „messiásiaknak” nevezik magukat, mert a hitüket kifejező szövegek és a reménységüket tartalmazó célok feladatukul jelölik meg az emberlét e tagadásainak és megkárosításainak legyőzését.

II.

Totális piac áll rendelkezésre ahhoz, hogy megsemmisítő fegyverekkel és mások megalázásának technikáival borítsuk el magunkat. Ennek csak a pénzügyi lehetőségek szabnak határt, erkölcs vagy nemzetközi szerződések aligha. A fegyverkezési cikkek piaca mögött az a civil ipar áll, amelyet sem a végfelhasználó nem érdekel (nem is szólva a végső áldozatokról), sem az, hogyan használják fel a civil kommunikációs technikákat és szállítórendszereket. **A tudóskok, technikusok és kereskedők** messzemenően lerázták magukról a felelősséget, és átruházták az őket foglalkoztató vállalatok forgalmi céljaira vagy a politikára.

Az Isten akaratához való odafordulás értelmében vett megtérés nagy szerepet játszik a bibliai hitben. Az *egyéni* felelősség nyugati, pozitív hagyományát éppúgy újból fel kell fedezni, mint a *strukturális* megtérést a tudományok kutatási irányait, illetve technikai, ipari, kereskedelmi és politikai alkalmazásukat és értékesítésüket illetően. Vajon a támogatások, az adórendszerek, a forgalmi esélyek, valamint a nemzeti és üzemgazdasági érdekek úgy szabják-e meg az elsőbbségeket, hogy az említett hiányosságokat feldolgozzák?

III.

A tömegkommunikációs eszközök különösen meghatározó elemeknek bizonyulnak a totális háborúban. A fantasztikusan átfogó és aktuális, gyakran kritikus és gyors tájékoztatás mellett – amely persze sokszor túl későn érkezik, ami a sugárzási időt illeti – olyan nézői magatartást erősítenek meg, amely katasztrofálisan hat a társadalmi és a politikai életben.

A vietnami háborúval ellentétben, az iraki háborúban a médiumok hagyták, hogy a hadsereg jelölje ki a helyüket. „Embedded”, „beágyazva”, azaz a szövetségesek háborús gépezetével egy ágyban adott tájékoztatást 600 újságíró a frontról. A már a politika és a hadsereg által is gyakorolt cenzúra (mindkét oldalon) megduplázódik, s (aztán) megháromszorozódik az öncenzúra, az újságírók fejében működő olló révén. Ne legyenek illúzióink! Sokan hordják a megkívánt szemüveget, ha nem éppen a nekik helyet kijelölők által egyidejűleg átnyújtott szemellenzőt!

IV.

A kultúrához, illetve az emberi világhoz hozzátartoznak a **vallások** is. Ezek szintén használhatóak, ha arról van szó, hogy az ölés gépezetét totális

álcával kell ellátni: vallásilag felmagasztalják a dolgot, s így megkönnyítik az emberek harcba küldését. Különösen alkalmas erre az a gyakorlat, hogy az egyetlen világot, amely csak közös akarattal lakható, jókra és rosszakra osztják fel. Aki azt képzelet, hogy hiszen ezzel klasszikus etikai ismerveket vezetnek be a politikába, hamisan gondolkodik, ugyanis csak a szolgalelkű csatlakozók vagy a megsemmisítendő ellenség mércéjéről van szó. Minél világiasabban viselkedik egy társadalom, annál erősebbé válik benne az alkalmazható vallásosság iránti vágyakozás. Az ezotérika nem csupán a magánfogyasztás számára elégíti ki ezt az igényt, hanem a közfelhasználás számára is szállít olyan mozgódíszleteket, amelyek éppen a vallás hiteles képviselői részéről ütköznek szenvedélyes tiltakozásba. Szerencsére.

Az egyik példa *George W. Bush*, az újjászületett keresztény. Már nem jár vasárnapi istentiszteletre, hanem reggelivel egybekötött imákat tart híveivel, kormányával imádkozik „erősségért” és „vezetésért”. Erősség – de mihez? Vezetés – de hová? A szentek közösségére nincs szüksége; ellenkezőleg, kifejezetten zavarja, mert abban elevenen él a bibliai üzenet prófétai eleme. Idősebb és ifjabb *Billy Graham* személyében két udvari káplánja van. Nem fogadja az Egyesült Államok egyházainak képviselőit, akik világosan megfogalmazzák hazafias és egyeduralmi háborús politikájával szembeni tiltakozásukat. „Isteni küldetésről” és „gondviselésről” beszél, s azt állítja, ezek vezetnek őt. A Jézus nevet, ha csak lehet, kerüli. Mindazonáltal egyszer idézi őt: „Aki nincs velünk, ellenünk van” – de közben a „hegyi beszéd” prédikátorának személyét a saját nemzetére cseréli.

De sem ő, sem ezotérikus magánvallásossága nem képes sikeresen összefüggésbe hozni Jézus igehirdetését és az USA-kormányzat döntéseit, mert amikor az „Isten” és a „gondviselés” semmitmondó közhelyeit használja, elfelejti, hogy a Biblia Istenének olyan neve van mind az Ó-, mind az Újszövetségben, amely lehetetlenné teszi, hogy összekeverjék őt azokkal az istenekkel, akik nagy számban léteznek, és akik szolgalelkűen rendelkezésre állnak – mindenkinek, mindenkinek.

A szintén újjászületett keresztény, Béke Nobel-díjas *Jimmy Carter* az ellenpéldája annak, hogyan lehet biblikus alapokon bevonni a keresztény hitet a békéért és az emberi jogokért végzett hétköznapi munkába.

Az egyazon baptista egyház két tagjában, Martin Luther Kingben és Billy

Grahamban még egyszer megmutatkozik az ellentét a szolgalelkű, ezotérikus, kritikátlan vallásosság és ama hit között, amely ha nem is tévedhetetlenül, de elsődlegesen az igazságosság, az emberi méltóság és a béke szempontjai szerint tájékozódik.

V.

Az iszlám-arab világban más összefüggésben ugyanez a probléma van jelen. Egy olyan világi diktátor, mint *Szaddám Huszein*, ért ahhoz, hogy mesterien vesse be a vallást. Szent háborúra és Izrael megsemmisítésére szólít fel. Az iszlám világ sok politikusa, médiuma, prédikátora és tudósa a Korán megfelelő értelmezésével vagy idézeteivel áll ennek szolgálatába. Ehhez társul, hogy új meg új kiadásokban, sokmillió példányszámban terjesztik a „Cion bölcseinek jegyzőkönyvét”. A cári titkosrendőrség eme 1905-ben készült hamisítványa „leleplezi” a zsidók állítólagos viláгурalmát, amelyet a nemzetközi tőke, a kommunizmus és a médiumok révén gyakorolnak. Ebben az olvasatban a „zsidó lobbí” mindenható az Egyesült Államokban.

Az értelmet és egy, a Koránban is másképp olvasható etikát megszólaltató ellenzékiek megfélemlítve hallgatnak, emigrálnak vagy börtönben ülnek. E ponton fájdalmasan mutatkozik meg, hogy (ellentétben a Bibliával) az iszlám hagyományban és annak Szent Írásában kevésbé határozottan van jelen az a kritika és önkritika, amelyet a próféták, Jézus és az apostolok oly radikálisan és szabatosan gyakoroltak gyülekezeteikben, illetve a társadalomban tapasztalható hibás fejleményekkel szemben. Az iszlám középkor aranykora és egyes mai hangok nemcsak az iszlámon belüli felvilágosodás és sokoldalú vita képességéről és gyakorlatáról tesznek bizonyosságot, hanem gazdag emberiségről, valamint a zsidóság és a kereszténység iránti nyitottságról is, ezek a vonások azonban még távolról sem jellemzik a mai iszlám nemzedék többségét. Túl kényelmes dolog mentségül felhozni Európa gyarmati örökségét, az ipari nemzetek nyersanyag-érdekeit vagy a megoldatlan izraeli-palesztin konfliktust, bár ezek természetesen súlyos valóságok. Az iszlám-arab világban léteznek önálló szociális életformák, amelyek azonban még nem jutottak érvényre a gazdasági és technikai szempontból modern elitekkel szemben. Persze az a kísértés, hogy tankokkal és rakétákkal vezessék be a nyugati demokráciát, éppúgy kudarcra van ítélve, mint a korrupt, tekintélyi vagy diktatórikus rendszerek folyamatos uralma.

VI.

Az újkori fundamentalizmusnak keresztény gyökerei vannak: 1910-ben keletkezett katolikus papok antimodernista esküjeként, s ebben a formájában a II. Vatikáni zsinat szüntette meg. Másik gyökere az éppolyan modernségellenes, *The Fundamentals* c. protestáns folyóirat, amelyet szintén 1910-ben alapítottak az USA-ban.

A mai fundamentalizmus képes arra, hogy felhasználja és mederbe terelje a társadalmi igazságosság és részesedés utáni vágyakozást. Hívei ilyen módon megkapják azt a pótkielégülést, hogy mindig kapnak bizonyos bűnbakokat: a saját sorsunkért így mások felelősek. A politikai és/vagy vallási tekintélyeknek való alávétés

megakadályozza az öntudatos és önálló gondolkodást és cselekvést. Az USA-ban aztán a helyi médiumok még hazafias töltéssel látják ezt a fundamentalista gondolkodásmódot, illetve „kiegészítik” azzal, hogy rémisztó mértékben nem adnak tájékoztatást más országokról és kultúrákról.

Nem arról a népi mentalitásról beszélünk, amely szerint bizonyos népek „ilyenek meg ilyenek, és nem mások”. Nem; hanem azt kell megkérdezni, hogy a jelen modernizációs törekvéseire és összefüggő realitásaira miért születnek hátrafelé mutató, fundamentalista válaszok. Nem a vallások kiváltsága, hogy fundamentalisták válhatnak. A nemzeti szocializmus és a sztálinizmus éppúgy

mutatja, mint a nacionalizmus vagy a szabad piacgazdaság ideológiáinak különböző formái, mennyire hajlamos minden élettervezési és életalakítási elképzelés a fundamentalista megkeményedésre. Ennek a gondolkodási és viselkedési módnak a jellemzői: a világ felosztása jókra és rosszakra, a „jóknak” nevezettek joga ahhoz, hogy erőszakot alkalmazzanak a „rosszak” ellen, továbbá a gondolkodási és cselekvési alternatívák lehetőségének tagadása.

VII.

Immanuel Kant mutatott rá arra, hogy két világhatalom létezik: az államhatalmak és a közvélemény. A mi munkaterületünk – ha azt akarjuk, hogy sokkal inkább civil jellegű társadalom jöjjön létre – a közvélemény. **Forrás:** Junge Kirche, 2003/2

Lehetséges egy másfajta világ

A globalizáció erőltetőinek egyik legfontosabb érve az állítás, hogy másképp nem megy. Margret Teacher, a neoliberális egyik izzó védelmezője ezt így fejezte ki: „There Is No Alternative” („Nincs alternatíva”). Milyen gyakran és milyen sok, gyakran tehetetlen megfogalmazásban hallottam ezt az utóbbi tíz évben! Azt a betegséget, amely ebben a mondatban fejeződik ki, az angol megfogalmazás első négy betűje alapján manapság TINA-szindrómának hívják. Félelmetes ragály ez, amely többet árt nekünk, mint a számos bőrrallergia.

Szeretnék elmesélni egy példát, egy 15 éves hondurasi kislány történetét. Egy „maquilá”-nál, vagyis világmárkát gyártó ruházati cégnél dolgozott. Munkafeltételei a multinacionális konszernnek szemében az elképzelhető legjobbak voltak, ami azt is megmagyarázza, miért van zárva nálunk oly sok textilgyár, és miért olyan csodálatosan olcsók nálunk a pólók és a farmernadrágok.

Wendy Diaz, ez a kislány, aki 16 évesnek adta ki magát, naponta 13 órát dolgozik a Global Fashion varrodában. Gyakran kényszerítik őket bérezés nélküli túlórázásra, amikor sürgős megbízás adódik. Körülbelül 68 eurót (17 000 forintot) keres havonta. Munkaidőben naponta kétszer mehet ki a mosdóba, vagyis ihat egy kicsit a nagy melegben. Ugyancsak tilos a többi lánnyal beszélgetni, ez végül is szakszervezet létrehozásához vezethetne. Nincs joga szabadságra menni, beteg- vagy pláne nyugdíjbiztosítás nem létezik. A neoliberális globalizáció jogfosztottságot jelent a legszegényebbek számára, és a termékek lehető legolcsóbb előállítását az ipari államok számára. Így aztán milliós összegeket lehet fizetni a sportolóknak, ha a céget reklámozzák. A Nike cég 1999-ben pontosan annyit adott ki Michel Jordan amerikai kosárlabdázóra, mint 30.000 indonéziai alkalmazottjára.

Ne lopj! Ez a 7. parancsolat. Ki lop? A termelők, akik a „szabad termelési övezetekben” kivívott különleges feltételeikkel óriási nyereségeket érnek el; a magánkereskedők, akik a termelők számára diktálják az árakat; s végül mi valamennyien, akik megvásároljuk a pólókat. Valamennyien lopunk, akik vásárlásunkkal megengedjük, sőt támogatjuk, hogy rabszolgaként kezeljék ezeket a nőket.

A keresztények túlságosan is sokáig azt hitték, hogy a fő bűnök az ágyban történnek meg. A fő bűnök ott történnek, ahol az emberek megsértik mások jogait, és kiszipolyozzák

őket. Nem furcsa, hogy rosszabbnak tartjuk, ha egy fiatal ellop egy CD-t, mint ha megveszünk olyan ruhákat, amelyekhez a munkásnők vére tapad? Világunkban régóta a piac tévedhetetlensége váltotta fel a pápa tévedhetetlenségét. A piac kormányoz mindent, nincs szüksége szabályokra, a piac mindenható.

Ma már nem szorulunk rá a rajnai kapitalizmus régebbi propagandájára, miszerint kevesek sikere végül is mindenkinek jó. A mai szakemberek realista kijelentése így hangzik: „Éppenséggel vannak nyertesek, és vannak vesztesek.” Így jönnek létre a megszüntetettnek vélt rabszolgaság új formái: textilipari rabszolgákkal és szex-rabszolgákkal van tele a világ.

„Dereguláció”, a szabályozások leépítése – ez a világ birtokosainak kedvenc kifejezése. Főlölegese az olyan szabályok, mint hogy minimálbér, elbocsátás-védelem és munkaidő-szabályozás. A totálisan „szabad” gazdaságban ki kell küszöbölni minden olyan vívmányt, amelyet az európai munkásmozgalom az elmúlt 150 évben kiharcolt. A szabadságot és a szolidaritást egymást kizáró fogalmakként határozzák meg.

Mégis világszerte növekszik az ellenállás a gazdaság új totalitarizmusával szemben – a maquilák munkásnői vagy Brazília nincstelenjei körében, s amit a legörvendetesebbnek tartok, sok fiatal ember körében is. A pénz és az élvezetek még nem az egész élet. A globalizáció kritikusai megalkottak egy csodálatosan egyszerű mondatot, amely szerintem összhangban áll a zsidó-keresztény hagyománnyal: „The world is not for sale” – A világ nem eladó!

Dorothee Sölle

Dorothee Sölle (sz. 1929) evangélikus teológusnő 2003 áprilisában bekövetkezett hirtelen halála nagy veszteség a politikai teológia és a világméretű globalizáció-kritikus mozgalom számára. Egész életében fenntartás nélkül a szegények és elnyomottak oldalán állt, s a szegénység és az elnyomás elemzését a változtatás és a megtérés követelményével kapcsolta össze. (Dorothee Söllével 2002. júniusi számunkban közöltünk interjút.)

Forrás: Publik-Forum, 2003/10